

Марія Кушнарьова,
стар. наук. співроб. інформаційно-аналітичного відділу ФПУ,
канд. філос. наук

САМІТ БРІКС У КАЗАНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУ ТА ЗМІСТ

Опубліковано: Кушнарьова М. Саміт БРІКС у Казані: до питання про форму та зміст // Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни. 2024. Випуск 44 (140). С. 24-29.

22-24 жовтня 2024 року у Казані відбувся саміт БРІКС, який з багатьох причин привернув увагу громадськості, світових ЗМІ та політикуму. Інтерес до події визначається як короткотерміновими, або зовнішніми чинниками, так і довготерміновими, такими, що можуть проявитися у більш-менш віддаленій перспективі. Безперечно, ця зустріч, втім, як і все, що відбувається в Росії, має прямий чи непрямий вплив на перебіг російсько-української війни.

Акронім БРІК створив у 2001 році економіст Джим О'Нілл на позначення Бразилії, Росії, Індії та Китаю, країн, економіка яких тоді швидко розвивалася. На думку О'Нілла, ці держави могли стати провідними економіками до 2050-го року.

У 2006-му році Путін висунув ідею перетворити суто аналітично-прогностичну ідею О'Нілла на реальність, відтак згадані чотири країни утворили групу БРІК, а у 2010, з приєднанням Південної Африки, БРІК перетворилася на БРІКС. Пізніше до БРІКС доєдналися Єгипет, Іран, ОАЕ та Ефіопія. І якщо ВВП за ППС країн БРІКС у 2000 році складало 21,4%, то у 2024 - вже 34,9%, тоді як аналогічний показник країн G7 у 2000 році був 43,3%, а у 2024 - лише 29,6% ([Statysta](#)). Населення країн БРІКС (3,62 млрд) – майже 44% від усього населення нашої планети.

Принаймні, станом на тепер інституційний бік існування об'єднання не оформлений, у БРІКС немає якихось статутних документів, керівних органів тощо, відповідно, декларації самітів не мають юридичної сили. Кожна країна головує в організації упродовж року, потім головування переходить до наступної країни. Упродовж року головування в цій країні відбувається саміт БРІКС, відповідно, саміт у Казані став 16-ю зустріччю лідерів держав-членів БРІКС.

Схоже, що однією з «офіційних» причин створення БРІКС було торування шляхів для виходу держав-членів зі сфери впливу міжнародних фінансових інституцій на кшталт МВФ чи Світового банку, а у майбутньому, можливо, для виходу з доларової зони. Для цього у 2014 році країни БРІКС заснували «Новий банк розвитку» (New Development Bank), щоб позичати гроші країнам, що розвиваються. Росія просуває ідею запровадження валюти БРІКС, щоб остаточно кинути виклик домінуванню американського долара у міжнародній торгівлі та

фінансах. Це вочевидь станеться дуже не скоро, тому створення банку залишилось єдиним реальним інтеграційним кроком БРІКС. З огляду на це БРІКС, принаймні, тепер, є просто майданчиком для консультацій неформального об'єднання країн, яке має свій банк.

Будь-який саміт оцінюється з огляду на кількість учасників і рівень представництва. Деякі дуже важливі для Путіна керівники з різних причин не взяли участі у саміті. Зокрема, президент Бразилії Луїс Лула да Сілва через травму не зміг приїхати до Казані, тому взяв участь онлайн. На думку оглядача Костянтина Еггерта, «скандальна та принизлива для да Сілви історія 2023 року з наданими, а відтак відкликаними гарантіями безпеки Путіну на саміті G20 у Ріо-де-Жанейро надовго відбила у бразильського президента бажання мати справу з Кремлем» ([DW](#)), а спадковий принц Саудівської Аравії Мухаммед бен Сальман Аль Сауд не приїхав, ймовірно, тому, що один із головних військових союзників Росії сьогодні - Іран, водночас і головний ворог саудівців. Крім того, Саудівська Аравія не хоче публічно підтримувати Путіна у боротьбі зі США, своїм головним стратегічним союзником. Президент Сербії Александар Вучич знайшов привід не приїхати, надіславши делегацію на чолі з віцепрем'єром Вуліним, що є заниженим рівнем представництва для зустрічі такого рівня. Але ці однозначно неприємні для Путіна факти з лишком нейтралізував приїзд до Казані генерального секретаря ООН Гутерреша.

Загалом саміт БРІКС у Казані дозволяє зробити кілька висновків. Один із них, вкрай негативний для України та усієї частини світу, котра позиціонує себе як демократична, витікає із самого факту того, що цей саміт у Казані за участі представників близько 40 країн взагалі відбувся, адже, як зауважив дипломат Вадим Трюхан, «такого роду заходів, починаючи з 24.02.22 – початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну – йому (Путіну, - ред.) не вдавалося провести», отже, «демократичний світ фактично програв Путіну і його камарильї, як мінімум в інформаційному просторі» ([Укрінформ](#)). Аналітик Петро Герасименко вважає, що Путіну «вдалося зробити серйозний пролом у стіні власної ізоляції. І якщо у 2022 році російський диктатор переважно мав контакти з керманічем Білорусі Олександром Лукашенком, іноді розмовляв по телефону з Емманюелем Макроном й Олафом Шольцом і дозволив собі здійснити кілька візитів у країни Середньої Азії, то з часом ізоляція Путіна почала руйнуватися. (...). Зараз Путін активно намагається повернути свою легітимність на світовій арені. І має в цьому контексті очевидні успіхи» ([LB](#)).

Наступний висновок непрямо підтверджує тезу про міць і віртуозність російської пропаганди, яка помітно сприяла позиціонуванню саміту як медіаподії найвищого гатунку, оскільки, на думку політолога Віталія Кулика, «Москва змогла створити картинку, що РФ в пулі лідерів і це не ізоляція Путіна, а спосіб

її подолання» ([Кореспондент](#)), причому ця картинка була потрібна Путіну для того, щоб «показати своєму плебсу, а також тим країнам, які продовжують орієнтуватися на Росію, що він повноцінний лідер “великої країни”» ([Укрінформ](#)). Як зазначив політолог Ігор Чаленко, «російська пропаганда акцентує увагу на візуальних аспектах, таких як рукопотискання та спілкування Путіна з іншими лідерами» ([Громадське Радіо](#)). Очевидно, що на «плебс» це справляє незабутнє враження.

«Картинка», безперечно, річ важлива та потужна, але насамперед у випадку, коли її творці розраховують на згаданий «плебс» у різноманітних його варіаціях. Насправді реальність дещо інша. І Путін і російська пропаганда дуже добре опанували мистецтво «надування щік» і великою мірою завдяки цьому і завдяки невибагливості власного плебсу тримаються на плаву. Від російської аудиторії ювелірно приховують той факт, що, оскільки Росія вже давно перетворилася на молодшого партнера Китаю ([ВВС](#)), у БРІКСі вона грає аж ніяк не першу скрипку. На думку консультанта Олександра Демченка, «з точки зору економічного тяжіння для «бідніших» учасників основними є Китай та Індія» ([Military](#)), а політолог Віталій Кулик взагалі вважає, що «лідери БРІКС їхали не до голови Кремля Володимира Путіна. Вони їхали до Сі Цзіньпіня на китайський порядок денний, а Росія - лише місце проведення саміту» ([Кореспондент](#)). Навряд чи російську аудиторію ознайомили з тим фактом, що з усіх бенкетно-концертно-елоквентних подій саміту найбільшу увагу світові ЗМІ приділили першій за останні майже п'ять років (після військового конфлікту через Ладакх) двосторонній зустрічі керівників Індії та Китаю, і саме економічне лідерство Китаю та незгода з цим Індії є найголовнішою інтригою БРІКС. Росії можна відповісти як у відомому жарті: «Вас навіть немає у списку, панове!».

Серйозні внутрішні протиріччя якраз і є тим чинником, що усіляко гальмують консолідацію БРІКС та перетворення його на реальну противагу Заходу. Загалом БРІКС можна умовно, за алюзіями до певних відомих творів світової літератури, назвати групою «Знедолених» або «Принажених і ображених» (і це, до речі, є непрямим наслідком недалекогоглядної та інерційної політики того самого самозакоханого Заходу), або, знову-таки, за відомим жартом, вважати групою, принципом утворення якої є «проти кого дружимо». БРІКС справді «дружить проти» Заходу, але, як стверджує старший науковий співробітник Фонду Карнегі «За міжнародний мир» Стюарт Патрік, хоча «члени БРІКС можуть бути об'єднані вірою в те, що нинішні структури, які керують міжнародним порядком і глобальною економікою, несправедливо тяжіють до західного світу, існує поділ між Китаєм, Іраном і Росією, які хочуть повалити нинішній порядок, та іншими, які хочуть його реформувати» ([Радіо Свобода](#)). «Валити» західний порядок не планують Бразилія та Індія, які хоч і прагнуть

отримати більше глобальних важелів впливу, але тісно співпрацюють зі США та іншими країнами Заходу. Так само не налаштовані нічого «валити» Єгипет, котрий є одержувачем американської військової допомоги або ОАЕ, котрі розміщують на своїй території американські військові бази; Китай та Індія, як уже згадувалося, мають серйозні проблеми у відносинах і тому Індії потрібні США як засіб для стримування Китаю. Також всередині БРІКС є купа своїх проблем: не можна назвати теплими стосунки арабських країн та Ірану; Бразилія заблокувала навіть надання статусу країни-партнера BRICS Венесуелі, яка дуже потрібна Москві у якості союзника у Латинській Америці, а Індія заблокувала приєднання до BRICS Туреччини через її підтримку Пакистану.

Взагалі з розширенням, в якому, знову-таки, дуже зацікавлена Росія, далеко не все просто: Аргентина відмовилася приєднуватися, Казахстан подав заявку, але в останній момент вирішив «натиснути на паузу», на що роздратована Росія миттєво відповіла заборонаю на імпорт казахських фруктів та сочевиці. Оскільки у 2024 році, згідно із заявою Путіна, 34 країни висловили зацікавленість у тісніших відносинах з БРІКС у тій чи іншій формі, а напередодні саміту 2023 року кандидатів було 23, складно не погодитися з професором університету Бірмінгему Стефаном Вольфом у тому, що це «свідчить про значне зростання інтересу до членства в БРІКС порівняно з минулим роком. Але той факт, що з того часу було надіслано лише шість запрошень, а прийнято чотири, вказує на те, що формальне розширення організації, принаймні поки що, гальмується нездатністю нинішніх членів досягти консенсусу щодо наступного раунду розширення, а також небажанням деяких запрошених асоціювати себе з організацією» ([НВ](#)). «Небажання» у наведеній тезі краще замінити на «коливання», оскільки позиції держав можуть змінитися залежно від багатьох чинників і одним із них, на переконання оглядача Рейда Стендіша, є позиція США, яка останніми роками є непередбачуваною, що викликає у певних країн потребу у «геополітичній підстраховці» ([Радіо Свобода](#)). У будь-якому випадку, внутрішні проблеми БРІКС непрямо підтверджують вже класичні тези С. Хантінгтона про особливості мусульманського та азійського світів.

Як уже зазначено вище, єдиним прикладом наявності бодай якихось інтеграційних процесів у БРІКС є створення «Нового банку розвитку». Взагалі, на думку директора програми глобальної економіки та фінансів Chatham House Креона Батлера, «Росія вважає БРІКС частиною своєї боротьби проти Заходу, яка допомагає впоратися із санкціями за вторгнення в Україну» ([BBC](#)). Тому Росія очікувано намагається педалювати фінансові питання, дуже актуальні для Путіна з огляду на санкції, але, ймовірно, Китай також був би не проти зменшення домінування долара, особливо якщо його замінять юанем. Про запровадження власної валюти йшлося на саміті БРІКС у 2023 році, але ідея так

і не була реалізована. І хоча використання китайського юаня зростає, немає чіткої згоди щодо того, що саме може замінити долар, і багато хто також скептично ставиться до того, що будь-яка нова валюта БРІКС буде достатньо стабільною, щоб їй можна було довіряти в транскордонних транзакціях.

Також Росія запропонувала створити платіжну систему БРІКС Bridge, як своєрідну альтернативу платіжній системі SWIFT. Створення «іншого» SWIFT дуже допомогло би Росії (або будь-якій іншій країні під санкціями) подолати проблеми пов'язані з проведенням фінансових операцій, що супроводжують світову торгівлю. Росія визначила проєкт BRICS Bridge серед основних тем для обговорення на саміті в Казані. Але в результаті і члени цього об'єднання, і його партнери дуже прохолодно поставилися до російської ініціативи. У фінальній декларації за підсумками саміту ця система напряду навіть не згадується, є лише слова про «подальше обговорення транскордонної платіжної ініціативи». Цей результат був прогнозований, адже ще до саміту російський міністр фінансів Антон Силуанов заявив, що партнери по BRICS «обережно ставляться до російських ініціатив, адже не стикаються з зовнішніми обмеженнями в питанні проведення платежів» ([ЗІФ](#)). Іншими словами, це означає, що ця система потрібна тільки Росії, інші члени організації спокійно продовжують працювати в реаліях поточної світової фінансової системи.

Одним словом, попри всі рукостискання та посмішки, побудувати альтернативну фінансову систему у Росії наразі не виходить. Тому схоже, що найприйнятнішу для більшості членів БРІКС ідею змін у фінансовому секторі запропонував президент Бразилії Лулу да Сілва: «Мова не йде про заміну наших валют. Але нам потрібно працювати над тим, щоб багатополярний порядок, якого ми прагнемо, знайшов відображення в міжнародній фінансовій системі. До цієї дискусії потрібно поставитися серйозно, обережно та технічно обґрунтовано, але відкладати більше не можна» ([RFI](#)).

Як і будь-який пристойний саміт, саміт БРІКС передбачав ухвалення спільної декларації за підсумками зустрічі. Стефан Вольф просто характеризує документ як «малозмістовний» ([НВ](#)), і ця малозмістовність є непрямим свідченням помітного неспівпадіння позицій країн-учасниць із основних питань порядку денного. Костянтин Еггерт, констатує численні «завуальовані і не дуже натяки на те, "як добре було би жити без усього західного"», зазначає, що «навіть улюблене ключове слово Кремля "гегемонія Заходу" путінські друзі до тексту не включили» ([DW](#)).

У декларації, яку Володимир Путін запропонував розповсюдити в ООН як спільний документ блоку, члени БРІКС закликають до припинення вогню у Секторі Гази, підкреслюють важливість виконання всіма сторонами іранської

ядерної угоди, виступають за повагу до суверенітету Сирії та підтримують прийняття в ООН Держави Палестина в кордонах 1967 року.

Згадали в декларації й Україну, виділивши їй один пункт, де загалом не було різких формулювань, натомість були згадки про ООН: «Ми нагадуємо про національні позиції щодо ситуації в Україні та навколо неї, окреслені на відповідних форумах, включно з РБ ООН і ГА ООН. Ми із задоволенням відзначаємо відповідні пропозиції про посередництво і добрі послуги, покликані забезпечити мирне врегулювання конфлікту за допомогою діалогу і дипломатії».

Разом з тим, загальні слова підсумкової декларації, що «всі держави повинні діяти відповідно до цілей і принципів Статуту ООН у всій їх повноті та взаємопов'язаності» теж не можуть бути для нас «маяком надії», адже розуміння учасниками саміту цих цілей і принципів, схоже, суттєво відрізняється від традиційного для демократичного світу.

«Із задоволенням» відзначили учасники у декларації і «відповідні пропозиції щодо посередництва та добрих послуг, покликані забезпечити мирне врегулювання конфлікту за допомогою діалогу та дипломатії». Що й не дивно, враховуючи активність Китаю, Бразилії й Індії в цих питаннях.

Демонстративна загальність пункту, присвяченого Україні, ще більше кидається в очі на фоні сирійського параграфу, у якому наголошується на необхідності «безумовної поваги до суверенітету та територіальної цілісності Сирії» та засуджується «незаконна іноземна військова присутність» у цій країні, ймовірно, американська ([Київський Безпековий Форум](#)).

З одного боку, на саміті БРІКС не сталося нічого сенсаційного чи навіть неординарного, якщо не брати до уваги зустріч лідерів Індії та Китаю. Все інше було цілком передбачуваним. Але те, що він відбувся, свідчить, на жаль, про «нездатність Заходу до протистояння незаконній широкомасштабній агресії в Європі політичними і економічними засобами» ([Київський Безпековий Форум](#)), що підтвердив факт відвідання саміту генсеком ООН.

Безумовно, станом на тепер БРІКС як колективна опозиція Заходу є радше проектом, ніж реальністю. Як зазначив Олександр Коваленко, це об'єднання «не тягне навіть на десятку частку від усього того, що йому приписують у питаннях протиставлення країнам Заходу. От коли Індія і Китай почнуть торгувати між собою хоча б на 25% від того обсягу, який обидві країни експортують в ЄС і США, тоді можна починати розмову про якусь протиповагу» ([Укрінформ](#)). Схоже, Глобальний Захід на чолі з генсеком ООН вирішив цього дочекатися.